Ορθόδοξη ανθρωπολογία και μεταμοσχεύσεις ζωτικών οργάνων (Μοναχός Δαμασκηνός Αγιορείτης)

Categories : ΒΙΒΛΙΑ

Date : 7 Ιανουαρίου, 2008

Μεταμοσχεύσεις. Ένα θέμα που χρόνια τώρα βρίσκεται στην επικαιρότητα. Τόσο, που θεωρείται φυσικό και αυτονόητο: μια πολύ φυσιολογική και τρέχουσα πραγματικότητα, που το μόνο πρόβλημα της είναι η έλλειψη ικανού αριθμού μοσχευμάτων.

- Μεταμοσχεύσεις από ζώντες δότες;

- Μοσχεύματα από "νεκρούς" δότες;

Κάποιοι γνωρίζουν. Λίγοι προβληματίζονται. Για τους πολλούς δεν υφίσταται διαφορά.

Ίσως όμως τα πράγματα να μην είναι τόσο απλά. Ίσως τα θεολογικά και ηθικά διλήμματα που εγείρονται να ξεπερνούν την τρέχουσα καθημερινή μας ηθική, την όποια συμβατική ή όχι πίστη μας.

Στο βιβλίο αυτό, ο αγιορείτης π. Δαμασκηνός θέτει "τον δάχτυλον επί τον τύπον των ήλων» και μας ξεναγεί στις ατραπούς των επιπτώσεων των επιτευγμάτων της σύγχρονης ιατρικής στον τομέα των μεταμοσχεύσεων. Μαζί του φέρει τη σοφία των Πατέρων, της Ορθόδοξης Παραδόσεως, των συγχρόνων εκκλησιαστικών συγγραφέων, καθώς και τις απόψεις πλήθους θύραθεν και μη ειδικών.

Ένα βιβλίο που μας αφορά όλους -ως πιστούς και ως Εκκλησία.

Εκδόσεις "Μυριόβιβλος"
Α' Έκδοση
Νοέμβριος 2007
Άγιον Όρος

ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΜΟΣΧΕΥΣΕΙΣ ΖΩΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ

Μον. Δαμασκηνός Αγιορείτης

«... Θυμάμαι την επίσκεψη στον π. Αρσένιο, το 1962, του επισκόπου Ν. Ημουν εκεί τότε. Ο επίσκοπος Ν. είχε άρτια θεολογική και φιλοσοφική κατάρτιση. Ήταν, επίσης, καθώς έλεγαν, καλός πνευματικός και εξαίρετος λειτουργός. Πολλά πνευματικά παιδιά του π. Αρσενίου πήγαιναν στους ναούς που ιερουργούσε.
Εμεινε εκεί δυο ημέρες. Εξωμολογήθηκε στον Γέροντα. Τον εξωμολόγησε κι εκείνος. Πολλά είπε για την Ρωσική Εκκλησία, για τους δύσκολους καιρούς μας, για το μέλλον... Βλέποντας το πλήθος και την ποικιλία των βιβλίων μέσα στο δωμάτιο, παρετήρησε:

- Μόνο την Αγία Γραφή και τα έργα των θεοφόρων Πατέρων χρειάζονται οι πιστοί μας. Ολα τα άλλα δεν έχουν και τόση αξία.

Μετά από μικρή σιωπή, ο π. Αρσένιος αποκρίθηκε:

- Είναι αλήθεια, Δέσποτα, πως η ουσία βρίσκεται μέσα σ' αυτά τα ιερά βιβλία. Από το άλλο μέρος, όμως, είναι εξ ίσου αλήθεια πως ο άνθρωπος του αιώνα μας διαφέρει

πολύ από τον άνθρωπο του 4ου αιώνα.

Η πρόοδος της επιστήμης είναι εκπληκτική. Η αύξησις των γνώσεων έχει προκαλέσει σωρεία ερωτημάτων και αντινομιών. Η αμφισβήτησις του παρελθόντος και των παραδοσιακών αξιών γίνεται όλο και πιο έντονη. Ο σύγχρονος πιστός πρέπει να διαθέτη πλατειά μόρφωση, για την επιτυχή αντιμετώπιση των ποικίλων προκλήσεων της εποχής. Ο ιερέας, προ παντός, πρέπει να κατέχη στοιχεία της Φυσικής, της Βιολογίας, της Κοινωνιολογίας, της Φιλοσοφίας... Ερχεται, βλέπετε, σε επαφή με τόσο διαφορετικούς ανθρώπους —φοιτητές, εργάτες, αγρότες, επιστήμονες, διανοούμενους— και καλείται να απαντήση σε χίλια-δυό ερωτήματα. Καλείται, πάνω απ' όλα, ν' αναμετρηθή με τον μαχόμενο αθεϊσμό, όχι όμως με γλώσσα ξύλινη και απωθητική, όχι με επιχειρήματα αναχρονιστικά και άπνευστα, αλλά με τρόπο διακριτικό και λόγο σοφό, που να συνδυάζη την αύρα της αγιοπνευματικής Χάριτος, το πυρ της θείας γνώσεως, την αιώνια αλήθεια του Ευαγγελίου και της ιερής εκκλησιαστικής μας Παραδόσεως, με αξιόλογη εγκυκλοπαιδικότητα, ευρυμάθεια και επιστημοσύνη. Μόνο έτσι θα μπορέση να δώση με επιτυχία μαρτυρία Χριστού».

(Από το βιβλίο με τίτλο «π. Αρσενιος-(2)- Μαρτυρίες», έκδοσις Ιεράς Μονής Παρακλήτου, Ωρωπός Ατικής, 2000, σελ. 48-50)

Σημείωμα εκδότη

Ανάμεσα στα ποικίλα διλήμματα που θέτει η ραγδαία εξέλιξη της σύγχρονης επιστήμης, τα σοβαρότερα αφορούν τα επιτεύγματα στους τομείς της Βιοτεχνολογίας και της Γενετικής. Οι συνεχώς αυξανόμενες δυνατότητες γενετικής παρεμβάσεως σε πλείστες όσες μορφές ζωής, άλλους τους ενθουσιάζει, άλλους τους τρομάζει και πολλούς μας βάζει σε βαθιά περίσκεψη.

Ενας τομέας όμως που βρίσκει τις λιγότερες αντιστάσεις από το ευρύ κοινό είναι αυτός των μεταμοσχεύσεων. Επενδεδυμένος με μια θολή αίσθηση περί «προσφοράς στον πλησίον», δεν αφήνει περιθώρια για πολλές σκέψεις και εν πολλοίς θεωρείται αυτονόητο ότι η προσφορά οργάνων αποτελεί «θεάρεστη πράξη». Και βέβαια η προσφορά οργάνων από ζώντα άνθρωπο προς πάσχοντα συνάνθρωπο δεν θα μπορούσε να βρει σοβαρά θεολογικά ερείσματα που να την καθιστούν ανεπίτρεπτη.

Ομως πολύ λίγοι αναρωτιούνται για τις μεταμοσχεύσεις από νεκρούς δότες. Η άγνοια στον τομέα αυτό -στο πότε πραγματικά είναι κανείς νεκρός- βασιλεύει, αν και οι προβληματισμοί, οι συζητήσεις και οι αντεγκλίσεις μεταξύ των ειδικών, των φιλοσόφων και των θεολόγων έχουν από χρόνια πάρει εκρηκτικές διαστάσεις. Οι πολλοί αγνοούν, οι γνώστες αντιπαλεύουν και οι «άφρονες»... καλπάζουν προς νέες κατακτήσεις, ενώ η επίσημη Εκκλησία ακροβατεί ανάμεσα σε ένα εξωτερικό ναι και ένα εσωτερικό διστακτικό όχι.

Προσωπικά, ως εκδότης βιβλίων ορθόδοξης πνευματικότητας και ως χριστιανός, έχοντας συζητήσει με πολλούς και κατά τεκμήριο φωτισμένους εκκλησιαστικούς άνδρες, νιώθω ότι κάτι πολύ σοβαρό «τρέχει» με όλη αυτή την προσπάθεια από τους ειδικούς για να πεισθούμε ότι, ανάμεσα στις πολλές κατ΄ αυτούς «στιγμές θανάτου», διαλέγουμε ως... νεκρό τον «εγκεφαλικά νεκρό» και ας ζει ο υπόλοιπος οργανισμός, αφού έτσι ο «νεκρός» μας είναι χρήσιμος!
Συζητώντας με τον πατέρα Δαμασκηνό για την επί πολλά χρόνια ενασχόλησή του με το θέμα των μεταμοσχεύσεων από «νεκρούς» δότες, ανέμενα την ολοκλήρωση της μελέτης του. Είχα πεισθεί ότι πρόκειται για ένα βιβλίο που θα μπορούσε να φέρει το θέμα μέσα στο σπίτι του καθενός μας. Ενα βιβλίο που θα μας προβληματίσει ως πιστούς και δεν θα αφήσει μιά «ρομαντική αίσθηση προσφοράς» να θολώσει τα θεολογικά και ηθικά κριτήρια που οφείλουμε να έχουμε για καθετί που αφορά τη ζωή γενικά και την ανθρώπινη ζωή στο σύνολό της - παρούσα και μέλλουσα.
Ως άνθρωπο, με ταλανίζει το ερώτημα: τί θα έκανα αν χρειαζόταν ένα μόσχευμα «νεκρού» ένας προσφιλής μου άνθρωπος; Και ως ορθόδοξο χριστιανό, με καίει να έχω μια απάντηση, μια καθαρή εκκλησιαστική τοποθέτηση από την Εκκλησία μου.
Μέχρι να γίνει αυτό, αποφασίσαμε να προχωρήσουμε στην έκδοση του παρόντος βιβλίου του πατρός Δαμασκηνού (διατηρώντας εν πολλοίς τη μικτή γλώσσα που χρησιμοποιεί ο εκάστοτε εκκλησιαστικός συγγραφέας), ως συνεισφορά στον διάλογο που έχει από καιρό ανοίξει.
Ο εκδότης

Πρόλογος

Η ηθική του ανθρώπου έχει να κάνη με την εν γένει συμπεριφορά και στάση του απέναντι στην ζωή. Με τί κριτήρια, όμως, αυτή οφείλει να καθορίζεται; Κατά κανόνα, συμβαίνει να καθορίζεται με κριτήρια υποκειμενικά και μεταβλητά, διότι εξαρτάται, μεταξύ άλλων, από τον χαρακτήρα, την νοοτροπία, την βιοθεωρία, την πίστη, την πολιτιστική παράδοση του ανθρώπου, τις συνεχείς επιρροές που υφίσταται ή την κοινωνία μέσα στην οποία ζει. Ο άνθρωπος οφείλει συνεχώς να προσαρμόζεται σε νόμους και κανόνες, χωρίς να μπορή να είναι σίγουρος ότι πράττει το ορθό, διότι, όπως αναφέρει ο π. Γεώργιος Μεταλληνός *«δεν υπάρχουν αποδείξεις ή ενδείξεις για ύπαρξη αμεταβλήτων κριτηρίων του νόμου και της ηθικής. Η Ορθοδοξία, γι' αυτό, δεν μιλά για "ηθική", προσαρμογή δηλ. σε νομικούς-ηθικούς κανόνες, αλλά για "ήθος", ως καρπό του Αγίου Πνεύματος μέσα στον άνθρωπο* (προς Γαλ., 5, 22κ.έ.)» (1).
Το ήθος, λοιπόν, του ανθρώπου είναι εκείνο που μας ενδιαφέρει, επειδή έχει να κάνη με την σχέση του ανθρώπου με τον Θεό, ο οποίος μπορεί να του θέση, σε κάθε περί-

σταση, σαφή, αμετάβλητα και αδιαφιλονίκητα κριτήρια συμπεριφοράς, δηλ. ήθους. Λέει, π.χ., ο Θεός στον άνθρωπο: «Ου μοιχεύσεις». Γενικώτερα, πάντως, θα λέγαμε, ότι το ήθος του ανθρώπου, είτε πιστεύει στον Θεό, είτε όχι, εξαρτάται άμεσα από την πίστη, την πολιτιστική παράδοση, την ιδεολογία, ή την βιοθεωρία του. Για εμάς τους Χριστιανούς, που πιστεύομε στον Θεό, το ήθος μας εξαρτάται άμεσα από την δογματική μας συνείδηση, δηλ. από την θεολογία μας, από το μέτρο της πίστεώς μας και από την θρησκευτική μας παράδοση. Αλλο ήθος έχει, σε μία συγκεκριμένη περίσταση, ο Ορθόδοξος, άλλο ο Λατίνος και άλλο ο Προτεστάντης.
Η λεγομένη, τώρα, «βιοηθική» του ανθρώπου, η στάσις του δηλ. απέναντι σε ζητήματα και προβλήματα που έχουν σχέση με επεμβάσεις επάνω στο σώμα του ανθρώπου, από τις οποίες εξαρτάται η ζωή ή ο θάνατος κάποιου, εξαρτάται, και αυτή, άμεσα από την πίστη, ή την βιοθεωρία του, ως και από την ανθρωπολογία του. Η δεύτερη πάντα επηρεάζεται από την πρώτη. Για εμάς τους Χριστιανούς, η βιοηθική μας εξαρτάται από την βιο-θεολογία μας. Λέγοντας «βιο-θεολογία», εννοούμε την θεολογία και την ανθρωπολογία μαζί. Οταν λέμε «Ορθόδοξη Βιοηθική», εννοούμε το Ορθόδοξο ήθος απέναντι στις νέες προκλήσεις, νέα επιτεύγματα και νέα προβλήματα που δημιούργησε και συνεχώς δημιουργεί η σύγχρονη Ιατρική και Βιοϊατρική με την συναφή αναπτυσσόμενη τεχνολογία της.
Αυτό το Ορθόδοξο ήθος, οφείλει, σήμερα, να αντιπαρατεθή, κατ' ανάγκην, σε οποιοδήποτε διαφορετικό ήθος επιχειρείται σήμερα να «περάση», εδραιωθή και καταξιωθή στις συνειδήσεις των ανθρώπων, ως αποτέλεσμα κάποιας συγκεκριμένης προσπάθειας, είτε της Πολιτείας, είτε κάποιων κοινωνικών φορέων, οι οποίοι έχουν συμφέρον να διαμορφώσουν ένα τέτοιο διαφορετικό ήθος. Π.χ., η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, σε ένα πρόσφατο επίσημο κείμενό της με τίτλο «Προγεννητική και προεμφυτευτική διάγνωση και μεταχείριση του εμβρύου», το οποίο αφορά στην εκούσια διακοπή κυήσεως σε περίπτωση που διαγνωσθή σοβαρή ασθένεια στο έμβρυο, επιδιώκει να επιβάλλη ένα «άλλο» ήθος, εκείνο κατά το οποίο είναι **ηθικά επιβεβλημένη** η άμβλωσις, υποστηρίζοντας μάλιστα ότι **δεν είναι ηθικό** το να αρνηθούν κάποιοι γονείς την διακοπή της κυήσεως σε περίπτωση διαγνώσεως παθολογικού εμβρύου. Με ποιό, διερωτώμεθα, κριτήριο δεν είναι αυτό ηθικό; Από την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος χαρακτηρίζεται *«πρωτάκουστη η υπό μιας Επιτροπής Βιοηθικής, μάλιστα Εθνικής, διατυπωμένη επίσημη γνώμη, ότι η αποδοχή της γεννήσεως παιδιών με σοβαρές βλάβες στην υγεία τους ελέγχεται ηθικά» (2).*
Η Ορθόδοξη θεολογική προσέγγισις των μεταμοσχεύσεων ζωτικών οργάνων που επιχειρείται στην παρούσα εργασία, εντάσσεται στον χώρο της Ορθοδόξου Βιοηθικής και σκοπό έχει να συμβάλη στην δημιουργία Ορθοδόξου ήθους απέναντι στο θέμα αυτό, καθώς και στον καθορισμό του κριτηρίου του Ορθοδόξου αυτού ήθους. Ο καθορισμός του Ορθοδόξου ήθους ως και του κριτηρίου του ήθους αυτού στον τομέα των μεταμοσχεύσεων ζωτικών οργάνων, μπορεί να θεωρηθή ως πιλοτική (δηλ., μικρής κλίμακος) προσπάθεια καθορισμού του Ορθοδόξου ήθους ως και των κριτηρίων του σε όλους τους άλλους τομείς της επιστήμης της Βιοηθικής, οι οποίοι έχουν αναφανή ή θα αναφανούν και έχουν σχέση με τον θάνατο του ατόμου, όπως

π.χ. στον τομέα της ευθανασίας ή των αμβλώσεων.
Η επιστήμη της λεγομένης «Βιοηθικής», όπως δημιουργήθηκε και διδάσκεται στα Πανεπιστήμια, δεν μπορεί, ως εκ της φύσεώς της, να προσφέρη Ορθόδοξο ήθος. Και τούτο, επειδή κινείται γενικότερα στον χώρο της Επιστήμης, όπου επικρατεί ο επιστημονικός υλισμός ως η επικρατέστερη βιοθεωρία. Η επιστήμη της Βιοηθικής δεν μπορεί να γνωρίζη το θέλημα του Θεού, σε μία δεδομένη πρακτική ανάγκη, και, γι' αυτό, δεν μπορεί να κατέχη, ούτε να προσφέρη Ορθόδοξα κριτήρια βιοηθικής (ορθότερα, Ορθοδόξου ήθους). Τα ίδια ισχύουν και στον χώρο της επιστήμης της Ηθικής. Η Ορθόδοξη ανθρωπολογία ή βιοθεολογία, όμως, μπορεί να προσφέρη αυτά τα κριτήρια του Ορθοδόξου ήθους, διότι είναι εκείνος ο χώρος γνώσεως που κατέχει την θεμελιώδη αλήθεια περί της φύσεως του ανθρώπου, εξ Αποκαλύψεως, ως και περί των κατά Χάριν δυνατοτήτων και προορισμού του, και τα οποία είναι πάντα σε συμφωνία με το θέλημα του Θεού, αφού αναφέρονται στον άνθρωπο όπως τον έπλασε και τον εννοεί ο Θεός δημιουργός του.
Για μας τους Ορθοδόξους, πρότυπο του Ορθοδόξου ήθους είναι το ήθος του Χριστού, της Θεοτόκου και των Αγίων της Εκκλησίας. Σε κάθε πρόβλημα βιοηθικής θα πρέπη να διερωτώμεθα: «Ενας άγιος τί θα έκανε σε αυτήν την περίπτωση;» Οταν δώσωμε απάντηση στην ερώτηση αυτή, τότε, θα γνωρίζωμε τι θα πρέπη να πράξωμε και εμείς. Θα γνωρίζωμε το κατ' ευδοκίαν θέλημα του Θεού. Αλλο, βέβαια, είναι το τι θα πράξωμε, εν τέλει, μέσα στα πλαίσια της οικονομίας της Εκκλησίας. Γνώμονας του ήθους μας, όμως, οφείλει να είναι το ήθος των Αγίων.

Είπε ο καθηγητής H. Tristram Engelhardt, Jr., ότι, στον χώρο της Επιστήμης (και, κυρίως, των ανθρωπιστικών ή κοινωνικών επιστημών), «*...μετά τον Δαρβίνο, το πρόβλημα του ορισμού, του καθορισμού, της φυσιολογικής ανθρωπίνης φύσεως (από απόψεως ήθους) προέχει ακόμη περισσότερο, αν και η βασική δυσκολία τού να γνωρίζη κανείς πως να διακρίνη την φυσιολογική από την διεστραμμένη ανθρώπινη φύση είχε πάντα αποτελέσει πρόκληση σε οποιαδήποτε προσπάθεια καθορισμού του φυσικού νόμου, στον χώρο της ηθικής*» (3).
Σε μας, βέβαια, που ζούμε στον χώρο της Ορθοδόξου Εκκλησίας, τέτοια προβληματική δεν υφίσταται. Η Ορθόδοξη ανθρωπολογία έχει σαφώς καθορίσει ποια είναι η «φυσική», η φυσιολογική, κατάστασις του ανθρώπου. Η δε ασκητική και λειτουργική παράδοσις της Ορθοδόξου Εκκλησίας, κατέχει και προσφέρει τα κριτήρια του ορθού, του κατά Θεόν δηλ., ήθους του ανθρώπου, και, κατ' επέκτασιν, τα κριτήρια της βιοηθικής του.
Εμείς, αυτό που πρέπει εδώ να τονίσωμε προς τους Ορθοδόξους Χριστιανούς, επειδή αυτή η εργασία σ' αυτούς κυρίως απευθύνεται, είναι, ότι, κατά την ταπεινή μας γνώμη, για να έχωμε Ορθόδοξη βιοηθική, θα πρέπη να έχωμε Ορθόδοξη βιοθεολογία, δηλ. Ορθόδοξη ανθρωπολογία, και, κατ' επέκτασιν και πρωτίστως, Ορθόδοξη θεολογία, σύμφωνη με την θεολογία των Πατέρων της Εκκλησίας. Και, για να έχωμε Ορθόδοξη ανθρωπολογία, θα πρέπη να έχωμε, μαζί με την Ορθόδοξη θεολογία, και Ορθόδοξη Χριστολογία, αφού το πρωτότυπο του ανθρώπου είναι ο Χριστός (4). Ο

άνθρωπος είναι εικόνα του Χριστού (ο προπτωτικός, φυσικά) και ο Χριστός είναι εικόνα του Θεού. Ο άνθρωπος είναι κατ' εικόνα του Θεού πλασμένος, είναι δηλ. εικών εικόνος.
Ορθόδοξη ανθρωπολογία, τώρα, σημαίνει ορθή γνώση περί της προελεύσεως και φύσεως του ανθρώπου. Η Ορθόδοξη Παράδοσις κατέχει, εξ αποκαλύψεως, την ορθή γνώση περί της δημιουργίας και φύσεως του ανθρώπου, στην θεμελιώδη του δομή. Διδάσκει, ότι ο άνθρωπος δέν είναι μόνο σώμα, αλλά είναι σώμα με ψυχή υποστατική. Η ψυχή είναι και αυτή κτίσμα του Θεού (αποτέλεσμα του «εμφυσήματος» του Θεού στον άνθρωπο), μυστήριο κατά την ουσία της, κατά Χάριν αθάνατη, και είναι εκείνη που ζωοποιεί το σώμα. Κτίζεται, δημιουργείται από τον Θεό, η αθάνατη ψυχή του ανθρώπου, αρρήτως και αγνώστως, κατά την σύλληψη του ανθρώπου. Κατά τον βιολογικό θάνατο του ανθρώπου, φεύγει η ψυχή από το σώμα, το σώμα πεθαίνει, ο άνθρωπος, όμως, ζει, επειδή η υποστατική ψυχή του ζει και μετά τον βιολογικό θάνατο του σώματος. Ζει μετά τον βιολογικό του θάνατο ο άνθρωπος, μόνο κατά την ψυχή, περιμένοντας την κοινή ανάσταση των σωμάτων, για να ξαναπάρη το σώμα του και να ξαναγίνη πλήρης άνθρωπος. Αυτά, σε γενικές γραμμές, διδάσκει η Ορθόδοξη Ανθρωπολογία.
Σε αυτά, έρχεται τώρα η Επιστήμη, και μάλιστα η σύγχρονη, να πη τα ιδικά της, κατά τις προϋποθέσεις της, να προσθέση πολλές γνώσεις και πληροφορίες για την λειτουργία και τις επί μέρους δομές του σώματος του ανθρώπου. Η Επιστήμη δεν δέχεται τον άνθρωπο ως ύπαρξη με κατ' ουσίαν ψυχή, δηλ. με ψυχή υποστατική. Τον δέχεται ως ύπαρξη με κατ' ενέργειαν ψυχή, όπως τα ζώα, εις τα οποία η ψυχή τους πεθαίνει μαζί με το σώμα τους, διότι τον θεωρεί ως αποτέλεσμα της βιολογικής εξελίξεως των ειδών. Συγκεκριμένα, τον θεωρεί ως προερχόμενο από τον χιμπαντζή, ως ένα βιολογικό είδος δηλ., το οποίο προήλθε χωρίς καμμία θεία επέμβαση που να τον διαφοροποιή από τα ζώα, ως προς την φύση και τον προορισμό του. Αποτέλεσμα αυτής της υλιστικής, ή επιστημονικής, θεωρήσεως είναι ότι, σήμερα, η σύγχρονη Ιατρική, έφθασε να θεωρή τον άνθρωπο σαν μηχανή, με ζωϊκή ψυχή. Αυτή η άποψις και θεώρησις της σύγχρονης Ιατρικής για τον άνθρωπο, είναι συνέπεια του επιστημονικού υλισμού, που βασίζεται στην θεώρηση του Δαρβίνου περί της εξελίξεως των ειδών και, ιστορικά και πολιτιστικά, αποτέλεσμα του Διαφωτισμού. Στην ιατρική επιστήμη, τα ζωτικά όργανα του ανθρώπου θεωρούνται ως «ανταλλακτικά» που υπόκεινται σε αντικατάταση, ή μεταμόσχευση, ενώ το DNA του θεωρήται γενετικό υλικό, υποκείμενο σε αλλαγές, τροποποιήσεις και προσθήκες. Εχομε, εδώ και καιρό, εισέλθει στην εποχή της «τεχνολογίας του προσώπου».
Ανιχνεύων, όμως, κανείς την Ορθόδοξη Ανθρωπολογία και εμβαθύνων, αναπόφευκτα εμπλέκεται με την Ορθόδοξη Θεολογία. Διότι, άλλη είναι η ανθρωπολογία του «πεπτωκότος» ανθρώπου, του εις το «παρά φύσιν» ευρισκομένου, άλλη η ανθρωπολογία του εις το «κατά φύσιν» ευρισκομένου ανθρώπου, και άλλη η ανθρωπολογία του εις το «υπέρ φύσιν» ευρισκομένου ανθρώπου. Διαφοροποιείται, όμως, και βιολογικά ο άνθρωπος εις τις τρεις αυτές καταστάσεις, όσον αφορά στις βιολογικές του λειτουργίες. Εις τί συνίσταται, όμως, αυτή η διαφορά; Συνίσταται εις

το ότι, όταν η Χάρις του Θεού ενεργήση σε έναν άνθρωπο, τότε, ο έσω άνθρωπος, ο «κρυπτός της καρδίας άνθρωπος», αποκτά διαφορετικά χαρακτηριστικά, απ' ό,τι είχε προηγουμένως, διότι η Χάρις του Θεού μεταμορφώνει το βάθος του ανθρώπου. Μεταμορφούται η ψυχή, μαζί με όλες τίς δυνάμεις της. Η μεταμόρφωσις, όμως, των δυνάμεων της ψυχής επηρεάζει στην συνέχεια, αναπόφευκτα, και την λειτουργία του σώματος, όταν η Χάρις του Θεού σκηνώση πλούσια στον άνθρωπο, μέχρι μάλιστα του σημείου να φθάση να αποκτά και το σώμα νέα χαρακτηριστικά, νέες ιδιότητες, υπέρ φύσιν, που δεν τις είχε προηγουμένως. Και, τούτο συμβαίνει, διότι το σώμα είναι άρρηκτα δεμένο με την ψυχή, και οι αλλοιώσεις τη ψυχής επιδρούν άμεσα στο σώμα. Όταν η ψυχή χαριτώνεται, χαριτώνεται και το σώμα. Όταν η ψυχή αγιάζη, αγιάζει και το σώμα. Όπως αναφέρεται στο Κεφάλαιο Β.6 της παρούσης εργασίας, όταν ο φυσικός άνθρωπος αλλοιωθή και μεταμορφωθή από την Χάρη του Θεού, τότε γίνεται πνευματικός άνθρωπος, συνιστώμενος τώρα όχι όπως πρώτα εκ δύο στοιχείων (ψυχής και σώματος), αλλ’ εκ τριών στοιχείων (Χάριτος Αγίου Πνεύματος, ψυχής και σώματος). Το επί πλέον στοιχείο που αποκτά, δηλ. η Χάρις του Αγίου Πνεύματος, του προσδίδει υπέρ φύσιν ιδιότητες. Παύει να είναι πλέον ένας κοινός άνθρωπος. Τέτοιοι είναι οι Αγιοι της Εκκλησίας.
Αρα, αν εμφανίζωνται νέα χαρακτηριστικά στον άνθρωπο, όταν ενεργή σ' αυτόν η Χάρις του Θεού, τότε θα πρέπη να επεκταθούμε και στα νέα αυτά χαρακτηριστικά, τα οποία αρχικά είχε ο άνθρωπος, όταν ήταν κατά φύσιν, προ της πτώσεως, αλλά με την πτώση τα έχασε. Αλλά, εις τί συνίστατο η «πτώσις»; Συνίστατο, εις την απώλεια της Χάριτος του Θεού. Οι Πατέρες το λένε, μέ θεολογικούς-ασκητικούς όρους, ότι συνίστατο εις τον «σκοτασμόν του νοός». Εχασε, δηλ. ο άνθρωπος την δυνατότητα να βλέπη το άκτιστο Φως του Θεού με τους νοερούς οφθαλμούς της ψυχής του (του «νοός» του) και βυθίστηκε σε πνευματικό σκοτάδι, διότι ο «νους» του ανθρώπου κατέστη ανενεργός. Ο Χριστός, όμως, ήλθε για να επαναφέρη τον άνθρωπο, εκείνον που θέλει βέβαια, στην προτέρα του κατάσταση, προ της πτώσεως, δια της μετανοίας.
Το πρωτότυπο, τώρα, του ανθρώπου, κατά την δημιουργία του, είναι, όπως είπαμε, ο ίδιος ο Χριστός, ο οποίος, όμως, εμφανίσθηκε στον κόσμο, χρονικά, μετά την δημιουργία του ανθρώπου. Ο προπτωτικός άνθρωπος είναι η γνήσια εικόνα του Χριστού. Ο μεταπτωτικός άνθρωπος, δηλ. εμείς, είμαστε αμαυρωμένες εικόνες του πρωτοτύπου, του Χριστού. Ο σκοπός της ζωής μας, διδάσκει η Εκκλησία, είναι να γίνωμε καθαρές εικόνες του πρωτοτύπου, του Χριστού. Αυτό συμβαίνει μόνο όταν ο άνθρωπος αγιάση. Άρα, ο σκοπός της ζωής μας είναι ο αγιασμός. Ο Χριστός, όμως, είναι Θεός και άνθρωπος, Θεάνθρωπος. Κατά φύσιν. Οι άγιοι, όταν φθάνουν να γίνουν όμοιοι με τον Χριστό, κατά την ευσπλαγχνία και την αγάπη, δηλ. εις το «καθ' ομοίωσιν», τότε γίνονται «Χριστοί κατά Χάριν». Τότε, δεν διαφέρουν από τον Χριστό, παρά μόνον «κατά την φύσιν».
Για τον Χριστό, όμως, δεν μπορούμε να μιλάμε για «ανθρωπολογία», αλλά για «Θεανθρωπολογία», επειδή ο Χριστός ήταν και είναι κατά φύσιν Θεάνθρωπος. Αντί-στοιχα, για όσους Αγίους έμοιασαν με τον Χριστό, δεν μπορούμε να μιλάμε για απλή

ανθρωπολογία, αλλά για «υπέρ φύσιν ανθρωπολογία», διότι οι Αγιοι αυτοί έπαυσαν να είναι συνηθισμένοι άνθρωποι, επειδή, δια της Χάριτος του Αγίου Πνεύματος, απέκτησαν συγκεκριμένα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος, δηλ. χαρίσματα υπερφυσικά. Μέσα από μία τέτοια πορεία αγιασμού, αν κάποιος την παρακολουθήση, αντιλαμβάνεται την καταπληκτική δυναμική της ανθρωπινής φύσεως, κάτι που αγνοεί η σημερινή Επιστήμη, αλλά που είναι όμως πασίγνωστο στην Εκκλησία, εδώ και δύο χιλιάδες χρόνια, και έχει αποτυπωθή και κατατεθή στους βίους των Αγίων.
Συνοψίζοντες μέχρις εδώ, επαναλαμβάνομε ότι, εμβαθύνοντες στην Ορθόδοξη Πατερική Ανθρωπολογία, αναπόφευκτα εμπλεκόμεθα με την Χριστολογία, και, κατ' επέκταση, με την Ορθόδοξη Πατερική Θεολογία. Διότι, ανιχνεύοντες την φύση και τις δυνατότητες του ανθρώπου, και προχωρώντας από τον παρά φύσιν άνθρωπο, δια μέσου του κατά φύσιν ανθρώπου, προς τον υπέρ φύσιν άνθρωπο, που είναι ο κατά Χάριν θεός, αναγκαστικά ερχόμεθα αντιμέτωποι με την ενέργεια, δηλ. με την Χάρη, την δόξα, του Θεού, η οποία μεταμορφώνει τον άνθρωπο μέχρι του σημείου, ώστε ο άνθρωπος να δοξασθή, όπως δοξάσθηκε η ανθρώπινη φύσις του Χριστού στο όρος Θαβώρ κατά την θεία Αυτού Μεταμόρφωση. Ετσι, όταν ο άνθρωπος μετέχη στην Χάρη του Θεού, αποκτά άλλες, νέες, δυνατότητες, οι οποίες αυξάνονται, κατά την ποσότητα και ποιότητα, όσο ο άνθρωπος συνεχίζει να μετέχη στην Χάρη του Θεού. Αυτή η αύξησις έχει, όμως, ένα όριο, το οποίο ο άνθρωπος δεν μπορεί να το υπερβή σ' αυτήν την ζωή. Το όριο αυτό είναι οι δυνατότητες που αποκτά ένας άνθρωπος, όταν του δοθή από τον Θεόν τόση Χάρις, όση δόθηκε στους Αποστόλους κατά την Αγία Πεντηκοστή. Αυτό το όριο λέγεται και διαφορετικά «αποστολικό χάρισμα», που σημαίνει ότι ο άγιος που δέχεται ένα τέτοιο χάρισμα αποκτά την δύναμη και την Χάρη των Αγίων Αποστόλων.
Διερωτώμεθα, όμως: «Οφείλομε εμείς, να ασχοληθούμε με τον άνθρωπο, όταν ευρίσκεται σε τέτοιες καταστάσεις, και γιατί;». Η απάντησις είναι: «Ναι, διότι τότε, όπως θα δούμε, γίνεται κατανοητότερο το τι είναι «νους», τι «καρδία», τι «νοερά ενέργεια», τι «νοερή αίσθησις», τι «υπέρ πάσαν νόησιν δράσις». Αυτές, είναι εν δυνάμει δυνατότητες του ανθρώπου που ενεργοποιούνται μόνον όταν ενεργήση στον άνθρωπο η Χάρις του Θεού. Όταν ο σημερινός άνθρωπος απόκτηση επίγνωση αυτών των εν δυνάμει δυνατοτήτων του, τότε θα του γίνη σαφές πόσο η σημερινή Επιστήμη αγνοεί την πραγματική φύση του ανθρώπου, εξισώνοντάς τον με τα ζώα, αλλά και ποια οντολογική σχέση και συνάφεια έχει το σώμα με την υποστατική του ψυχή. Εάν η ανθρωπολογία δεν προσεγγισθή μέσα από αυτόν τον δρόμο, δηλ. μέσα από την Ορθόδοξη Θεολογία και μέσα από την ανθρωπολογία των Αγίων που μετέχουν στο νοερό Φως, στην Χάρη του Θεού, μέσα δηλ. από την Ορθόδοξη Ανθρωπολογία, δεν θα μπορέση κανείς να προσεγγίση το βάθος του μυστηρίου του ανθρώπου, να προσεγγίση δηλ., τη αληθεία και κατά το δυνατόν, το «τί εστιν άνθρωπος». Για να γίνη, όμως, αυτό εφικτό, χρειάζονται, επίσης, ωρισμένες προϋποθέσεις εκ μέρους εκείνου του ανθρώπου που θέλει να κατανοήση το βάθος του μυστηρίου του ανθρώπου, όπως το διδάσκει η Ορθόδοξη ασκητική Παράδοσις, που είναι κυρίως το να γνωρίση και να κάνη κτήμα του την Ορθόδοξη θεολογική μέθοδο.

Σήμερα, η Επιστήμη διαπράττει, εν τη αγνοία της, την μεγαλύτερη αδικία εις βάρος του ανθρώπου, παρά τις επιστημονικές επιτεύξεις και προόδους της, ακριβώς διότι τον αντιμετωπίζει σαν «φυσικόν ζώον», και όχι σαν «ζώον... θεούμενον», κατά την γνωστήν ρήσιν του αγ. Γρηγορίου του Θεολόγου. Η σημερινή Επιστήμη δεν διανοείται το πόσο φωτίζεται και αποκαλύπτεται το μυστήριο του ανθρώπου, και τι νέες δυνατότητες αποκτά ο άνθρωπος όταν φωτισθή και ελλαμφθή από την Χάρη του Θεού. Και δεν μπορεί, η σημερινή Επιστήμη, να το διανοήται, διότι, αν και κινήται στον χώρο της παρατηρήσεως και του πειράματος, δηλ. της εμπειρικής ερεύνης, όμως αδυνατεί να συλλάβη την εμπειρία των Αγίων, διότι η Επιστήμη κινείται αποκλειστικά στον χώρο του κτιστού, ενώ οι Αγιοι ερευνούν και γεύονται τον χώρο του ακτίστου. Στον χώρο του κτιστού, μιλάμε για «θύραθεν» ή «κάτω» γνώση ή για επιστημονική γνώση. Στον χώρο του ακτίστου, μιλάμε για «θεία» ή «άνω» γνώση.

Ο π. Γεώργιος Μεταλληνός, κάνοντας διάκριση μεταξύ των δύο αυτών ειδών γνώσεως, επεξηγεί:

«... Οι δύο αυτές γνώσεις απαιτούν και δύο γνωστικές μεθόδους... Μέθοδος της ενδοκοσμικής σοφίας-γνώσεως είναι η επιστήμη, η οποία λειτουργεί με την άσκηση της διανοητικής/λογικής δυνάμεως του ανθρώπου... Η καταγραφή της γνώσεως -και στις δύο περιπτώσεις- προϋποθέτει την εμπειρική γνώση του φαινομένου... Η Ορθοδοξία, κάνοντας διάκριση των δύο γνώσεων (σοφιών), των μεθόδων και των οργάνων τους, αποφεύγει κάθε σύγχυση μεταξύ τους, αλλά και κάθε σύγκρουση... "Εκάστη γνώσις τελεί τα εαυτής", κινουμένη "εν τοις ιδίοις αυτής όροις τε και λόγοις". Κάθε γνώση δηλ. μένει και κινείται στα όριά της. Τίθεται δηλ. πρόβλημα ορίων για κάθε γνώση. Η υπέρβαση των ορίων αυτών οδηγεί στη σύγχυση των λειτουργιών τους και τελικά στη σύγκρουσή τους...
*Μόνο εκεί όπου έχουν χαθεί οι προϋποθέσεις και η ουσία του Χριστιανισμού, μένει ανοικτός ο δρόμος προς τη σύγχυση και τη σύγκρουση... Τη διάκριση και ιεράρχηση συγχρόνως των δύο γνώσεων έχει επισημάνει ο Μ. Βασίλειος: "**Πίστις** ηγείσθω των περί Θεού λόγων πίστις και μη **απόδειξις.** Πίστις, η υπέρ τας λογικάς μεθόδους την ψυχήν εις συγκατάθεσιν έλκουσα' πίστις, ουχ η γεωμετρικαίς ανάγκαις, αλλ' η ταις του Πνεύματος ενεργείαις εγγινομένη... Και όλως, ει η πίστις ελπιζομένων εστίν υπόστασις, πραγμάτων έλεγχος ου βλεπομένων, μη φιλονείκει ιδείν ήδη τα μακράν αποκείμενα, μηδέ τα ελπιζόμενα αμφίβολα καταστήσης, δια το μήπως αυτών δύνασθαι κατά την γνώσιν εξάπτεσθαι" (PG 30, 104 B/105 B).*
Ο ίδιος, ο Μέγας Βασίλειος, δίνει, στην «Εξαήμερό» του (PG 29, 3-208), ένα κλασσικό παράδειγμα Ορθόδοξης χρήσης των επιστημονικών γνώσεων. Αποκρούει τις κοσμολογικές θεωρίες των φιλοσόφων (περί αιωνιότητας και αυθύπαρκτου του κόσμου), και προχωρεί στη σύνθεση των βιβλικών και επιστημονικών δεδομένων μέσω μιας συνεχούς υπέρβασης της επιστήμης. Αναιρώντας δε τις υλιστικές θεωρίες και τις αιρετικές διδασκαλίες, περνά στη θεολογική (αλλ' όχι μεταφυσική) ερμηνεία. Κεντρικό μήνυμα του έργου του είναι, ότι είναι αδύνατη η λογική στήριξη του

δόγματος (επιστημοφάνεια). Το δόγμα ανήκει σε άλλη σφαίρα- είναι υπέρλογο, «επιστημονικό», στα όρια μιας άλλης γνώσης. Η χρήση του «δόγματος» στην ενδοκοσμική γνώση οδηγεί στη μεταβολή της επιστήμης σε μεταφυσική, ενώ η χρήση της λογικής στον χώρο της πίστης αποδεικνύει την αδυναμία και σχετικότητά της. Δεν υπάρχει συνεπώς κανένα «πίστευε και μη ερεύνα» στην Ορθόδοξη γνωσιολογία, αλλά κάθε γνωστικός χώρος ερευνάται με τις δικές του -επιστημονικές και στις δύο περιπτώσεις- προϋποθέσεις.
Η τραγικότερη έκφραση της αλλοτριωμένης Χριστιανοσύνης είναι η εκκλησιαστική αντιμετώπιση, στη Δύση, του Γαλιλαίου. Θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί η περίπτωσή του ως υπέρβαση ορίων δικαιοδοσίας, αν δεν ήταν κάτι σοβαρότερο: σύγχυση των ορίων των γνώσεων και σύγκρουσή τους. Γεγονός, όμως, είναι, ότι η απώλεια της "άνω" σοφίας, στη Δύση, και του τρόπου απόκτησής της, μετέβαλε τη διάνοια σε όργανο θείας και ανθρώπινης σοφίας. Χρησιμοποιούμενη μεν η διάνοια στον χώρο της επιστήμης, οδηγεί αναπόφευκτα στην απόρριψη του υπερφυσικού, ως ακατανόητον, η χρήση της δε στον χώρο της "πίστης" είναι δυνατόν να απορρίψει την επιστήμη, όταν θεωρείται αντίθετη προς την "πίστη". Την ίδια νοοτροπία, βέβαια, προδίδει η απόρριψη του Κοπερνίκειου συστήματος στην "καθ' ημάς Ανατολή" (1794-1821) και την ίδια απώλεια των κριτηρίων... Τη ρεβάνς της καταδίκης του Γαλιλαίου θα πάρει (πήρε) η επιστήμη στο πρόσωπο του Δαρβίνου με τη θεωρία της Εξελίξεως.
... Με την εμφάνιση του Διαφωτισμού στη Δύση, κλονίσθηκαν τα θεμέλια του "αμετάβλητου" στη μεταφυσική οντολογία. Διότι, η επιστήμη βεβαίωσε ότι αυτό το "αμετάβλητο" δεν υπάρχει (βλ. Παν. Κονδύλη, «Η κριτική της μεταφυσικής στην νεώτερη σκέψη - Από τον όψιμο Μεσαίωνα ως το τέλος του Διαφωτισμού», Αθήνα, 1983)... Η επιστημονική επανάσταση του 17^{ου} αιώνα στη Δυτική Ευρώπη συνέβαλε στη διάσταση των χώρων πίστης και γνώσης, με απόληξη την ακόλουθη αξιωματική αρχή: "Από τη νέα φιλοσοφία (θετική) γίνονται δεκτές μόνο οι αλήθειες, που επιβεβαιώνονται από τον ορθό λόγο, την απολυτοποιημένη πια αυθεντία της Δυτικής σκέψης (νοησιαρχία)... Τα εκκλησιαστικά δόγματα (π.χ. τριαδικότητα Θεού, ενσάρκωση, «εν Χριστώ» σωτηρία κ.τ.ό.) απορρίπτονται λογικά. Οποιος τα δέχεται λογικά, ή προσπαθεί να τα επιβάλει λογικά, αυτός ανήκει στον χώρο της "φυσικής" (λογικής) θρησκείας (του "θεϊστικού διαφωτισμού"), που, από πλευράς (Ορθόδοξης) πατερικότητας, όχι μόνο δεν διαφέρει από την αθεΐα, αλλ' είναι η χειρότερη μορφή της. Η απόρριψη της "πίστης" είναι λιγότερο επικίνδυνη από τη διαστρέβλωσή της...
... Στην Ορθοδοξία, αυθεντία είναι η εμπειρία της μετοχής στο Ακτιστο, ως θέα του Ακτίστου (η θέωση, ο δοξασμός), και όχι τα κείμενα, οι Γραφές. Το δόγμα "sola scriptura" είναι Προτεσταντικό, δηλ., Δυτικό. Η πρόταξη των κειμένων -δείγμα θρησκειοποίησης της πίστης- οδηγεί στην ιδεολογικοποίησή τους, και, κατ' ουσίαν, στην ειδωλοποίηση των κειμένων, δηλ. στην απολυτοποίησή τους (fundamentalismus), με όλες τις ευνόητες συνέπειες... Ο ιερός Αυγουστίνος (+430), αγνοώντας τη Γραφική και Πατερική γνωσιολογία, και, Νεοπλατωνικός στην ουσία, με το αξίωμα του "credo, ut intelligam" (πιστεύω, για να κατανοήσω), έθεσε την

αρχή, ότι με την πίστη οδηγείται ο άνθρωπος στη λογική σύλληψη της Αποκάλυψης. Ετσι, όμως, δίνεται προτεραιότητα στη διάνοια, που εκλαμβάνεται ως γνωστικό όργανο, τόσο στη φυσική, όσο και στην υπερφυσική γνώση. Ο Θεός νοείται ως "αντικείμενο" γνωστικό, που "συλλαμβάνεται" από τη διάνοια του ανθρώπου, όπως συλλαμβάνεται το φυσικό γνωστικό αντικείμενό της.
Μετά τον Αυγουστίνο, το επόμενο βήμα (με την παρέμβαση του Θωμά Ακινάτη, +1274) θα κάνει ο Καρτέσιος (+1650) με το δικό του αξίωμα: "cogito, ergo sum" (σκέπτομαι, άρα υπάρχω), με το οποίο διακηρύσσεται η διάνοια ως κύριο συστατικό της ύπαρξης.
... Η Πατερική, όμως, Ορθοδοξία είναι αντιμεταφυσική, διότι αναζητεί συνεχώς την εμπειρική "βεβαιότητα", με τη χρήση της Ησυχαστικής μεθόδου. Γι' αυτό και ο Ησυχασμός των Κολλυβάδων είναι εμπειρικός-επιστημονικός. Ορθός λόγος, για τον άγιο Νικόδημο τον Αγιορείτη, είναι ο εμπειρικός λόγος. Δεν πρέπει, γι' αυτό, να παραπλανά η απολογητική μέθοδός τους, που επηρεάζεται από το πνεύμα της εποχής τους και εμφανίζει τα μειονεκτήματα του μεταφυσικού φονταμενταλισμού.
Το Συμβουλευτικό Εγχειρίδιο του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, όπως και τα κηρυγματικά κείμενα του αγίου Αθανασίου του Παρίου, με κορύφωση τη Φιλοκαλία... φανερώνουν την ησυχαστική φιλοκαλική συνείδησή τους και την ασκητική βιωτή τους. Οι προϋποθέσεις αυτές των Κολλυβάδων-ησυχαστών του 18ου αιώνα είναι εμφανείς στον τρόπο με τον οποίο δέχονται την επιστημονική πρόοδο της Δύσης. Ο Ευγένιος Βούλγαρις είναι μεν κριτικός, αλλά γενικά ανοικτός στην επιστήμη και θετικός, με Πατερική διάθεση. Οι Κολλυβάδες αποδέχονται επιστημονικές θέσεις (π.χ, τις νεότερες θεωρίες περί λειτουργίας της καρδιάς, ο άγιος Νικόδημος, στο Συμβουλευτικό του Εγχειρίδιο). Ο άγιος Αθανάσιος ο Πάριος δεν πολεμεί την επιστήμη καθ' εαυτήν, αλλά τη χρήση της από τους δυτικόπληκτους διαφωτιστές του Ελλαδικού χώρου. Την επιστήμη θεωρούν έργο του Θεού και προσφορά προς τον άνθρωπο για τη διευκόλυνση της ζωής του.
Το πρόβλημα της σύγκρουσης πίστης και επιστήμης, πέρα από τη σύγχυση των γνώσεων, έχει ως αιτία και την ιδεολογικοποίηση των δύο όψεων της γνώσης. Χριστιανικά, προέκυψε έτσι μια νοσηρή απολογητική (Ελληνας καθηγητής της Απολογητικής πρότεινε, πριν από χρόνια, "μαθηματική απόδειξη περί της υπάρξεως του Θεού"!). Κάποτε, λησμονείται ο αξιωματικός λόγος, ότι η επιστήμη είναι εγκλωβισμένη στα όρια της φθοράς και δεν μπορεί να υπερβεί τη λογική της φθοράς... Τίποτε δεν αποκλείει τη συνύπαρξη πίστης και επιστήμης, όταν η πίστη δεν είναι φαντασιώδης μεταφυσική και η επιστήμη δεν νοθεύει τον θετικό της χαρακτήρα με τη χρήση της μεταφυσικής.
... Η αναγνώριση των ορίων των δύο γνώσεων (κτιστού και Ακτίστου) και η χρήση του κατάλληλου για την κάθε μία από αυτές οργάνου, είναι στοιχείο της Πατερικής Ορθοδοξίας, η οποία ιεραρχεί την "κάτω" ή "έξω" σοφία στην "άνω" ή "θεία" γνώση. Αντίθετα, η σύγχυσή τους διαιωνίζει τις εκατέρωθεν παρερμηνείες και συντηρεί τη σύγκρουσή τους. Μία «Εκκλησία», που επιμένει στη μεταφυσική θεολόγηση, θα αναγκάζεται να αποκαθιστά συνεχώς κάποιο Γαλιλαίο' αλλά και μία Επιστήμη, που

αγνοεί τα όριά της, θα αλλοτριώνεται σε μεταφυσική, και θα ασχολείται με την ύπαρξη του Θεού, ή την απόρριψή Του -εμφανώς ή σιωπηρώς.
... (Ετσι) η αντίθεση, και, κατά συνέπεια, η σύγκρουση πίστης και επιστήμης συνιστά πρόβλημα μεν για τη Δυτική (Φραγκολατινική) σκέψη και ψευδοπρόβλημα για την Ορθόδοξη Πατερική Παράδοση. Η επισήμανση αυτή θεμελιώνεται στα ιστορικά δεδομένα των δύο χώρων» (5).
Η Επιστήμη, τώρα, όσο και να εξελιχθή, είναι δύσκολο να ταυτισθή, εις το ανθρωπολογικό ζήτημα, κατά τα συμπεράσματα και τις απόψεις της, με εκείνα που η Ορθόδοξη Παράδοσις έχει να καταθέση, ως αποκάλυψη εκ μέρους του Θεού και ως εμπειρία Της. Και τούτο, διότι η γνώσις περί της βασικής δομής της κτιστής φύσεως του ανθρώπου, την οποία κατέχει εξ αποκαλύψεως η Ορθόδοξη Παράδοσις, είναι εξω από τις γνωστικές δυνατότητες της Επιστήμης, η οποία εξετάζει και διερευνά τον άνθρωπο αποκλειστικά και μόνον κατά την υλική του φύση, ενώ ο άνθρωπος είναι διττός, μετέχων και της νοεράς φύσεως, την οποία τα επιστημονικά όργανα αδυνατούν να ανιχνεύσουν.
Η Ορθόδοξη Εκκλησία, όταν χρειάζεται, αξιολογεί και λαμβάνει θέση απέναντι στις εφευρέσεις της τεχνολογίας και ανακαλύψεις της Επιστήμης, τις οποίες αποδέχεται και οι οποίες συμπληρώνουν την γνώση της περί του κτιστού κόσμου. Η Ορθόδοξη Εκκλησία, εφ’ όσον τηρούνται όσα προανέφερε ο π. Γεώργιος Μεταλληνός, δεν αντιμετωπίζει, ούτε θεολογικό, ούτε ανθρωπολογικό πρόβλημα από τις οποιεσδήποτε ανακαλύψεις της Επιστήμης. Και τούτο, αφ' ενός μεν, επειδή η συνεχώς προστιθεμένη γνησία επιστημονική γνώσις, εις το ανθρωπολογικό ζήτημα, δεν έρχεται -δεν ημπορεί να έλθη- σε αντίθεση με τα θεμέλια της Ορθοδόξου Ανθρωπολογίας, και, αφ' ετέρου, επειδή η Εκκλησία έχει, εξ Αποκαλύψεως, τα κριτήρια εκείνα που Της επιτρέπουν να διακρίνη την αλήθεια, εάν υπάρχη, εις την οποιαδήποτε προβαλλομένη ερμηνεία των επιστημονικών δεδομένων ή εις την οποιαδήποτε προβαλλομένη επιστημονική θεωρία με βάση κάποια επιστημονικά δεδομένα, είτε αυτή προβάλλεται ως αμιγώς επιστημονική θεωρία, είτε ως φιλοσοφία.
Από την άλλη μεριά, σήμερα, δυστυχώς, οι περισσότεροι επιστήμονες, κυρίως εις τους χώρους της Φυσικής, Βιολογίας καί Ψυχολογίας, σκοπίμως ή όχι, κατά τις προϋποθέσεις τους, έχουν θεοποιήσει και φιλοσοφοποιήσει την επιστήμη και έχουν αποκλείσει τον εαυτό τους από την εξ Αποκαλύψεως Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση του κόσμου και του ανθρώπου, η οποία ασφαλώς και θα τους διευκόλυνε, δείχνοντάς τους την σωστή κατεύθυνση στις επιστημονικές τους έρευνες, χωρίς να ματαιοπονούν επιζητώντας πράγματα, που είναι, εκ των προτέρων, ουτοπικά και αδύνατον να αποδειχθούν ή επιτευχθούν, όπως, π.χ. η ανυπαρξία ενός Θεού Δημιουργού, η ζωική προέλευσις του ανθρώπου, η εντόπισις λογικών όντων σε άλλους πλανήτες ή η ανάπτυξις υπερφυσικών ψυχικών δυνατοτήτων στον άνθρωπο.
Για να εμβαθύνωμε, λοιπόν, στο μυστήριο του ανθρώπου, το οποίο προσπαθεί να προσεγγίση η παρούσα εργασία, θα πρέπη να εξετάσωμε τον άνθρωπο, όχι μόνον όταν ευρίσκεται στην συνήθη παρά φύσιν κατάσταση, αλλά όταν ενεργή επάνω του η θεία Χάρις, έχοντες όμως εμείς τις σωστές θεολογικές και ανθρωπολογικές

προϋποθέσεις. Συγκεκριμένα, θα πρέπη να εμβαθύνωμε στο τι είναι «νους», ποια είναι η εργασία του «νου» του ανθρώπου (όχι της διανοίας, αλλά της νοερής ενεργείας της ψυχής), καθώς και στο για ποιον σκοπό ο άνθρωπος έχει «νουν». Σε τί του χρειάζεται ο «νους»; Η διάνοια, η λογική, δεν επαρκεί; Γιατί να έχη και «νουν» ο άνθρωπος, δηλ. νοερή ενέργεια;

Στις σελίδες που ακολουθούν, θα επιχειρήσωμε να προσεγγίσουμε την Ορθόδοξη Ανθρωπολογία μέσα από την Ορθόδοξη Θεολογία, για τους λόγους που εκθέσαμε, και να δώσωμε απαντήσεις στα ως άνω ερωτήματα, αναφερόμενοι στα όσα είπαν, σχετικά, οι άγιοι Πατέρες της Εκκλησίας, οι σημερινοί άγιοι, καθώς και κάποιοι καταξιωμένοι εκκλησιαστικοί άνδρες των ημερών μας, οι οποίοι κατενόησαν τους Πατέρες και μας παρέδωσαν τα ερμηνευτικά κλειδιά για την κατανόηση των λόγων τους. Όπως θα δούμε, ο άνθρωπος, όταν αγιάση, όταν δηλ. αξιοποιήση τις δυνατότητές του, τότε, όχι μόνον καθίσταται «βραχύ τι παρ' αγγέλους ηλαττωμένος», αλλά, όπως ήδη είπαμε, μπορεί νά φθάση να μη διαφέρη από τον Χριστό παρά μόνον κατά την φύσιν.

Η επιστήμη της Βιοηθικής δημιουργήθηκε τελευταία, όχι μόνο λόγω της αναπτύξεως της τεχνολογίας, αλλά, κυρίως, λόγω των πρακτικών συνεπειών και προεκτάσεων της φιλοσοφίας του επιστημονικού υλισμού, που είναι, σήμερα, επικρατέστερη στον χώρο των επιστημών, ως και των κοινωνικών ανακατατάξεων στον Δυτικό κόσμο. Οι πρακτικές των μεταμοσχεύσεων ζωτικών οργάνων καθώς και της ευθανασίας (η οποία, σημειωτέον, είναι νόμιμη πρακτική, υπό προϋποθέσεις, σήμερα, σε κάποιες δυτικές, τεχνολογικά προηγμένες, χώρες), που αποβλέπουν, η μεν σε παράταση της βιολογικής ζωής, η δε σε συντόμευσή της, δεν είναι άσχετες, νομίζομε, με την ως άνω υλιστική και φιλοσοφική θεώρηση του ανθρώπου ως προϊόντος της εξελίξεως των ειδών.

Οπως ήδη είπαμε, η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει άλλη θεώρηση και εμπειρία, στο ανθρωπολογικό ζήτημα, από εκείνες της Επιστήμης. Εάν συνέβαινε η Ορθόδοξη προοπτική της αναστάσεως των νεκρών, και, γενικά, ο πολιτισμός της Ρωμηοσύνης να επικρατούσαν στον χώρο της εφηρμοσμένης Επιστήμης, θα άλλαζαν τελείως οι πρακτικές στα θέματα της Βιοηθικής. Επειδή, όμως, αυτό δεν φαίνεται να πρόκειται να συμβή, επειδή εμποδίζει ο «άρχων του κόσμου τούτου», εκείνο που μας απομένει να κάνωμε, ως Ορθόδοξοι Χριστιανοί, είναι να δώσωμε την ιδική μας μαρτυρία στον σύγχρονο κόσμο, μια μαρτυρία Ορθοδόξου ήθους, που όμως να πηγάζη από το προσωπικό μας εμπειρικό εκκλησιαστικό βίωμα.

Στις σελίδες που ακολουθούν, με αφορμή τα πραγματικά και υπαρκτά προβλήματα της Βιοηθικής στον χώρο των μεταμοσχεύσεων ζωτικών οργάνων, θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσωμε τις σημερινές θέσεις της επιστήμης ως προς την φύση του ανθρώπου, το φαινόμενο του θανάτου και το ανθρώπινο πρόσωπο, και να αντιπαραθέσωμε, σ' αυτές, τις αντίστοιχες θέσεις της Ορθοδόξου Παραδόσεως, επιχειρώντας μία Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση. Επειδή δε το θέμα των μεταμοσχεύσεων ζωτικών οργάνων συνδέεται άμεσα με το θέμα του λεγομένου «εγκεφαλικού θανάτου», επιχειρείται, επίσης, μία εμπεριστατωμένη αναφορά στο

θέμα αυτό, με βάση τα διαθέσιμα βιβλιογραφικά δεδομένα, καθώς και μία εμβάθυνσις στον σχετικό με τον «εγκεφαλικό θάνατο» θεολογικό προβληματισμό.
Στην συνέχεια, παρουσιάζεται και σχολιάζεται κριτικά η επίσημη θέσις της Διοικούσης Εκκλησίας της Ελλάδος ως προς το θέμα των μεταμοσχεύσεων ζωτικών οργάνων, καθώς και πως εξελίσσεται το θέμα αυτό, εις τους κόλπους της Ελλαδικής Ορθοδόξου Εκκλησίας μέχρι σήμερα.
Η Ορθόδοξη Πατερική θεολογική προσέγγισις στο θέμα της μεταμοσχεύσεως ζωτικών οργάνων που επιχειρείται εδώ, είναι δύσκολο να γίνη αποδεκτή από τους χωρίς Ορθόδοξη Πατερική παιδεία και Ορθόδοξο βίωμα επιστήμονες, διότι η μεν Ορθόδοξη ασκητική θεολογική μέθοδος, η οποία χρησιμοποιείται για την προσέγγιση αυτή, αν και έχει κάποια κοινά σημεία με την επιστημονική μέθοδο των θετικών επιστημών, είναι τελείως άγνωστη στους επιστήμονες αυτούς, τα δε εμπειρικά αποτελέσματα της θεολογικής αυτής μεθόδου είναι δύσκολο να ανιχνευθούν με επιστημονικά όργανα ή να τεκμηριωθούν επιστημονικά, όπως θα απαιτούσε μία καθαρά επιστημονική προσέγγισις του θέματος. Και τούτο, διότι η μεν εμπειρία που παρέχει η μέθοδος αυτή είναι προσωπική και δεν μεταβιβάζεται σε τρίτους, επειδή είναι του έσω ανθρώπου, η δε απόκτησις αυτής της εμπειρίας απαιτεί τέτοιες προϋποθέσεις εκ μέρους του ερευνητού, τις οποίες ο υλιστής επιστήμων αδυνατεί να έχη.
Όπως έχει τονίσει ο αείμνηστος καθηγητής π. Ιωάννης Ρωμανίδης *«η μόνη πλήρης μέθοδος, με την οποίαν δύναται ο ερευνητής επιστήμων να θέση εις λειτουργίαν τον νουν δια να παρατηρήση ο ίδιος την φυσικήν λειτουργίαν αυτού εις κατάστασιν φωτισμού, και την υπερφυσικήν, εις κατάστασιν θεώσεως, είναι να θέση τον ιδικόν του νουν εις λειτουργίαν. Αλλά, τούτο, δύναται να επιτύχη μόνον δια της ορθής πίστεως και της υποταγής του εις πνευματικόν οδηγόν, ο οποίος έχει την νοεράν προσευχήν από τον ιδικόν του πνευματικόν πατέρα».* Αυτή, όμως, η δυσκολία, δεν μειώνει την αξία, ούτε των δυνατοτήτων, ούτε των εμπειριών, ούτε των επιτευγμάτων αυτής της Ορθοδόξου ασκητικής θεολογικής μεθόδου, η οποία «παράγει» αγίους, και της οποίας οι δυνατότητες επιβεβαιούνται συνεχώς και διαχρονικά μέσα στον χώρο της Εκκλησίας, και ειδικώτερα μέσα στον χώρο του υγιούς Ορθοδόξου μοναχισμού. Αυτές οι δυνατότητες και τα επιτεύγματα της Ορθοδόξου ασκητικής θεολογικής μεθόδου έχουν να κάνουν με την γνώση της αληθείας περί του Θεού, του κόσμου και του ανθρώπου, στον βαθμό που ο Θεός την αποκαλύπτει. Η πηγή της γνώσεως αυτής είναι το Αγιον Πνεύμα, το οποίο και αποκαλύπτει ό,τι Εκείνο θέλει εις εκείνους όπου αποκτούν τις αναγκαίες προϋποθέσεις.
Σήμερα, συμβαίνει και το εξής: Γίνεται μία προσπάθεια, από κάποιους Χριστιανούς επιστήμονες της Δύσεως, να προσεγγισθή το μυστήριο του κόσμου και του ανθρώπου όχι καθαρά μέσα από τις δυνατότητες που προσφέρει η γνήσια Επιστήμη, αλλά μέσα από μία κατ' ουσίαν φιλοσοφική και θεολογική προσέγγιση του κόσμου και του ανθρώπου, βασισμένη και σε σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα, αλλά και στα δεδομένα της Βίβλου, σε μία προσπάθειά τους να παντρέψουν την Βίβλο με την Επιστήμη. Επειδή, όμως, στερούνται των προϋποθέσεων της Ορθοδόξου Ασκητικής

Πατερικής Παραδόσεως και της θεολογικής της μεθόδου, η καλοπροαίρετη προσπάθειά τους αυτή είναι καταδικασμένη σε αποτυχία, και έχει ήδη αποτύχει, διότι δεν είναι απηλλαγμένη από την μεταφυσική. Η μεταφυσική και η φιλοσοφία δεν μπορούν να αποδείξουν τίποτε. Απλώς, κάνουν εικασίες, προβαίνουν σε στοχασμούς και διατυπώνουν θεωρίες. Η αλήθεια περί ενός θέματος στον φυσικό και πνευματικό κόσμο, όμως, είναι καθαρά θέμα γνώσεως, δηλ. εμπειρίας, είτε επιστημονικής, είτε προερχομένης από κάποια συγκεκριμένη αποκάλυψη του ιδίου του Θεού στο θέμα αυτό. Η Επιστήμη μπορεί να ανακαλύψη μόνον ένα μέρος της αληθείας, περί του κόσμου και του ανθρώπου. Περί της αληθείας του κόσμου, έχει ήδη ανακαλύψει πολλά. Στον μικρόκοσμο και στον μακρόκοσμο, όμως, η Επιστήμη έφθασε ήδη στα όριά της. Περί της αληθείας του ανθρώπου, έχει επίσης ανακαλύψει πολλά, όμως η πνευματική φύσις του ανθρώπου τής διαφεύγει.
Περί της αληθείας του Θεού δεν μπορεί να ανακαλύψη τίποτε, δεν γνωρίζει τίποτε, δεν μπορεί να γνωρίζη κάτι, διότι η πραγματικότητα του Θεού είναι έξω από τις γνωστικές της δυνατότητες και μεθόδους. Δεν μπορεί η Επιστήμη να ανιχνεύση τον Θεό. Ο Θεός, όμως, επειδή είναι γνώστης των πάντων, ως Δημιουργός, μπορεί να αποκαλύψη τα πάντα. Που σημαίνει ότι **το θεμέλιο** της αληθείας περί του ιδίου του Θεού, του κόσμου και του ανθρώπου δεν είναι ούτε η Επιστήμη, ούτε η Βίβλος, ούτε η μεταφυσική, ούτε ο στοχασμός, αλλά αυτή αύτη **η εκ Θεού αποκάλυψις.** Αυτή δε, συμβαίνει να λαμβάνη χώραν μόνον κατά την λεγομένη «εμπειρία της θεώσεως», που είναι μέρος της ζωής των Αγίων. Ο Θεός, όταν αποκαλύπτεται, θεμελιώνει την γνώση περί του Εαυτού Του, στον άνθρωπο. Πολύ λίγα αποκαλύπτει, μόνο τα απαραίτητα, περί του κόσμου ή του ανθρώπου.Τα υπόλοιπα, τα άφησε για την Επιστήμη.
Σήμερα, συμβαίνει, κάποιοι σοβαροί επιστήμονες να προβληματίζωνται ως προς την ισχύ του υπάρχοντος επιστημονικού ανθρωπολογικού μοντέλου. Ηδη, π.χ., ένας νομπελίστας, ϊ John Ecless, δυσκολεύεται να δεχθή, ότι π.χ. το αυτεξούσιο, δηλ. η ελεύθερη βούλησις του ανθρώπου, το οποίο, κατά την Ορθόδοξη Ανθρωπολογία, δεν υπόκειται σε νομοτέλεια, είναι προϊόν μόνον βιοχημικών διεργασιών στον χώρο του εγκεφάλου, όπως υποστηρίζει σήμερα η Επιστήμη, εξισώνοντάς μας με τα ζώα, στα οποία η συμπεριφορά είναι καθαρά νομοτελειακή. Αυτά, και αρκετά παρόμοια, δηλώνουν το αδιέξοδο στο οποίο περιέρχεται η Επιστήμη όλο και περισσότερο, σε όλους τους τομείς, όταν προσπαθή να εισχωρήση σε πεδία που είναι έξω από τις γνωσεολογικές της δυνατότητες, και τα οποία μας καθιστούν όλο και περισσότερο υπευθύνους ως προς την συμβολή μας, ως Ορθόδοξη Εκκλησία, στην προστασία και προβολή της αληθείας περί του ανθρωπίνου προσώπου, το οποίο σήμερα βάλλεται πανταχόθεν.
Η παρούσα εργασία, δεν απευθύνεται, ούτε στην επιστημονική κοινότητα γενικά, ούτε στους εκτός της Ορθοδόξου Εκκλησίας υπάρχοντες, αλλά στους πιστούς Ορθοδόξους Χριστιανούς, δηλ. στα μέλη της Ορθοδόξου Εκκλησίας, και σκοπό έχει να συμβάλη στην προσπάθεια της Εκκλησίας της Ελλάδος στο να τοποθετηθή σωστά, βάσει της Ασκητικής Παραδόσεώς Της, απέναντι στα αναδυόμενα θέματα της Βιοηθικής, και, πιο συγκεκριμένα, απέναντι στο θέμα των μεταμοσχεύσεων ζωτικών

οργάνων. Οπότε, από την άποψη αυτή, θεωρείται, εδώ, δεδομένη, για τον αναγνώστη, η πίστις στην αλήθεια της Αποκαλύψεως περί της αρχής και φύσεως του ανθρώπου, όπως αυτή έχει κατατεθή στην Αγία Γραφή και ερμηνεύεται από τους Πατέρες της Εκκλησίας, καθώς και η πίστις στην αλήθεια της Ορθοδόξου Ασκητικής Παραδόσεως στο ανθρωπολογικό ζήτημα.
Εδώ, απλώς επιχειρείται μία συστηματική, κατά το δυνατόν, παρουσίασις του ανθρωπολογικού ζητήματος, με αφορμή το φλέγον θέμα των μεταμοσχεύσεων, και μία ενημέρωσις των προσπαθειών που καταβάλλονται και των αναφυομένων δυσκολιών που ανακύπτουν, μέσα στους κόλπους της Ορθοδόξου Ελλαδικής Εκκλησίας, στην προσπάθειά Της να λάβη θέση απέναντι στις νέες ιατρικές πρακτικές και να ανταποκριθή στις ποιμαντικές ανάγκες των καιρών, και, τούτο, μέσα από τα περιωρισμένα μας μέτρα και δυνατότητες, για να ενημερωθούν και βοηθηθούν όσοι δεν είναι σε θέση να έχουν μία τέτοια ενημέρωση.
Εν κατακλείδι, λέγομε ότι, ενώ η εργασία αυτή, όπως είπαμε, παραθέτει τα τεκταινόμενα στον χώρο της Ελλαδικής Εκκλησίας σχετικά με τις μεταμοσχεύσεις ζωτικών οργάνων και ασκεί κριτική, όπως επίσης παραθέτει τις θέσεις της Ασκητικής Παραδόσεως της Ορθοδόξου Εκκλησίας στο ανθρωπολογικό ζήτημα και τις αντιπαραθέτει στις θέσεις της σημερινής Επιστήμης στο θέμα αυτό, τα συμπεράσματα που παρατίθενται, στο τέλος της εργασίας αυτής, αντικατοπτρίζουν μόνον την προσωπική κατανόηση του γράφοντος στα όσα προηγουμένως ο ίδιος παρέθεσε. Ο αναγνώστης μπορεί να εξαγάγη ο ίδιος τα ιδικά του συμπεράσματα επάνω στα θιγόμενα θέματα, επειδή, στην εργασία αυτή, έχουν παρατεθεί όλες οι βασικές διατυπωθείσες απόψεις, στα επί μέρους θέματα, όπως απαιτεί μία δίκαιη και επιστημονική παρουσίασίς τους. Ο αναγνώστης, επίσης, μπορεί να μας προτείνη διορθώσεις ή προσθήκες, οι οποίες θα ληφθούν υπ' όψιν σε μία μελλοντική επανέκδοση της παρούσης εργασίας.
Τέλος, ζητούμε συγγνώμη, εάν αδικήσαμε κάποιον με τα λεγόμενά μας ή την κριτική μας, χωρίς οπωσδήποτε να έχωμε τέτοια πρόθεση.

Εγραφον εν Αγίω Ορει, εν έτει 2007
Δαμασκηνός μοναχός Αγιορείτης

---

1. Πρωτοπρ. Γεωργίου Μεταλληνού: «Σχέσεις και αντιθέσεις», έκδ. ΑΚΡΙΤΑΣ, Αθήνα, 1998, σελ. 175-178.
2. Βλέπε: ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗ, 54, 2007, σελ. 22.
3. H. Tristram Engelhardt, Jr., The Foundations of Christian Bioethics, Swets & Zeitlinger, Lisse, Netherlands, 2000 (Μετάφρασις ιδική μας).
4 Βλέπε Σεβ. Αθανασίου Γιέβτιτς, «Φως Ιλαρόν», έκδοσις ΑΚΡΙΤΑΣ, 1991, κεφ. «Ο άνθρωπος κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν».
5. Π. Γεωργίου Μεταλληνού, ενθ. ανωτ., σελ. 173-187

Περιεχόμενα

Σημείωμα του εκδότη
Πρόλογος

Μέρος Α': Η ανθρωπολογία της Επιστήμης και η Ορθόδοξη ανθρωπολογία

Κεφάλαιο Α'. Η ανθρωπολογία της Επιστήμης

Α.1. Πως εννοεί η σημερινή επιστήμη τον άνθρωπο, την ψυχή, το ανθρώπινο πρόσωπο και την συνείδηση
Α.2. Ορισμοί του θανάτου και προβληματισμοί - «Εγκεφαλικός θάνατος»

Κεφάλαιο Β'. Η Ορθόδοξη ανθρωπολογία

Β.1. Η ζωή και ο θάνατος στον άνθρωπο - Περί της προελεύσεως του ανθρώπου και της φύσεως και προελεύσεως του θανάτου
Β.2. Τι είναι ο άνθρωπος και ποιο είναι το κέντρο της υπάρξεώς του - Σώμα και ψυχή - Τι είναι η πνευματική καρδιά - Διάκρισις μεταξύ φυσικής καρδιάς και πνευματικής καρδιάς
Β.3. Διάκρισις μεταξύ ψυχής, πνεύματος, καρδίας, νοός και διανοίας
Β.4. Διάκρισις μεταξύ λόγου, λογικής, λογισμών, συναισθημάτων και συνειδήσεως
Β.5. Ορασις του φωτός του «νοός»
Β.6. Η ανθρωπολογία και η θεολογία του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά
Β.7. Ποιο είναι το ανθρώπινο πρόσωπο και που εδράζεται
Β.8. Περί της εξόδου της ψυχής από το σώμα
Β.9. Η ψυχή μετά τον θάνατο - Μεταθανάτιες και εξωσωματικές εμπειρίες

Μέρος Β’ - Εφηρμοσμένη Βιοηθική

Κεφάλαιο Γ’. Περί των μεταμοσχεύσεων ζωτικών οργάνων – Θεολογική προσέγγισις

Γ.1. Εισαγωγή στο θέμα των μεταμοσχεύσεων ζωτικών οργάνων
Γ.2. Πως εξελίσσεται το θέμα των μεταμοσχεύσεων ζωτικών οργάνων στην Ελλάδα, και ποια είναι, μέχρι στιγμής, η επίσημη θέσις της Εκκλησίας της Ελλάδος στο θέμα αυτό
Γ.3. Κριτική στα δημοσιεύματα της Επιτροπής Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος
Γ.3.1. Κριτική στον Τόμο «Εκκλησία και Μεταμοσχεύσεις»
Α) Γενική κριτική
Β) Ειδική κριτική

Γ.3.2. Κριτική στο βιβλίο με τίτλο «Ελεύθεροι από το Γονιδίωμα»

Γ.3.2.1. Πνευματικά, ηθικά, θεσμικά και κοινωνικά πλαίσια Βιοϊατρικής

Γ.3.2.2. Ιδική μας κριτική στα λεγόμενα περί μεταμοσχεύσεων του βιβλίου με τίτλο «Ελεύθεροι από το Γονιδίωμα»

Γ.3.2.3. Κριτική του Πρωτ. Κων/νου Στρατηγοπούλου στα λεγόμενα περί μεταμοσχεύσεων του βιβλίου με τίτλο «Ελεύθεροι από το Γονιδίωμα»

Γ.4. Συμπέρασμα
Γ.5. Επίλογος
Γ.6. Μετεπιλογικά

Μέρος Γ’ - ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα Α'. Αποσπάσματα από ημερίδα για τον «εγκεφαλικό θάνατο»

Παράρτημα Β'. Η τελεσίδικη απάντησις στο θέμα των μεταμοσχεύσεων

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Διαβάστε περισσότερα άρθρα για τις μεταμοσχεύσεις πατώντας εδώ